

Muhammed b. Abdillâh b. Ali el-Hudayrî, Tefsîru't-Tâbiîn,
İstanbul: Lubab Yazma Eserleri İhya ve İlmî Araştırma Yayınları,
2016, 1413 s.

Sabahattin Gümüş*

Vahiy eseri olan Kur'an-ı Kerim, bir toplumun yaşantısını belirlemek ve istediği doğrultuda bir toplum tesis etmek üzere indirilmiştir. Bu yönüyle İslam'a giren Arap toplumu, peyderpey inen ayetler ışığında hayatına bir yön veriyor, değiştirilmesi istenen eski âdetlerini terk ediyordu. Tamamen pratik hayatı ilgilendiren bu durum, Hz. Peygamber'in (sav) yol göstericiliği ile mükemmelleşiyor ve mühürleniyordu. Bu canlılığa şahid olan sahâbe nesli gördüklerini veya duyduklarını daha ziyade zihinlerinde kaydediyor ve kendilerinden sonraki tabaka olan tâbiîn nesline aktarıyordu.

Tâbiîn, Kur'an'ın ne demek istediğini anlama çerçevesinde sahâbeden ilim alırken büyük gayretler sarf etmiştir. Genelde müfessir tâbiî, bölgesinde bulunan sahâbî veya sahâbeden tefsir nâkili olmuş böylece ayetleri yorumlamada kendine bir usûl belirlemiştir. Bu açıdan bakıldığında Kur'an'ın ne demek istediğini anlamak için tâbiîn neslinin tefsirinin bilinmesi büyük bir önem arz etmektedir.

Günümüz müelliflerinden Muhammed b. Abdillâh b. Ali el-Hudayrî'nin *Tefsîru't-Tâbiîn* isimli eseri tâbiîn'in meşhur müfessirlerinin görüşlerini bilmek ve dolayısıyla tâbiîn tefsir okullarını derinlemesine tanımak için önemli bir çalışmadır. Zira tefsir kitaplarının yanı sıra hadis, illel, terâcim ve siyer gibi İslam ilimleri külliyyatından tâbiîn'in görüşlerini bir araya getirmek, buradan hareketle bağlı olduğu tefsir okulu da göz önünde bulundurularak her tâbiî'nin, tefsirci kimliğine ulaşabilmek hem sabır hem de büyük bir ilmi çaba gerektirir.

Eser, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde rivâyet tefsiri (tefsir bi'l-me'sûr) ve ilk dönem tefsir faaliyetinden bahsedilmiştir.

* Arş. Gör., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalı, İstanbul/Türkiye, sabahattin.gumus@fsm.edu.tr

Birinci bölümde “tâbiîn” kavramı ve tâbiîn tefsirinin bağlayıcılığı üzerine durulduktan sonra tâbiîn tefsirinin görüşlerini ihtiva eden kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir. Kaynaklar, “*rivâyet tefsirleri*” ve “*hadisler*” diye iki başlık altında incelenmiş, söz konusu iki başlık altına giren önemli kitaplar tanıtılmıştır.

Tâbiîn tefsir okullarının tafsilatlı bir şekilde ele alındığı ikinci bölüm, üç kısımdan oluşup birinci kısımda her tâbiîn tefsirci kimliğiyle ilgili en önemli özelliklerine genişçe yer verilmiştir. İkinci kısımda Mekke, Basra, Medine, Kûfe tefsir okulları genişçe anlatılırken Şam, Yemen ve Mısır tefsir okullarına temas edilmekle yetinilmiştir. Üçüncü kısımda ise bahsi geçen tefsir okullarının özellikleri anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde tâbiîn, ayetleri tefsir ederken ilk olarak “*Kur’an*”dan yararlandıklarından, Kur’an’ı Kur’an’la açıklarken bir usullerinin olduğundan ve bunları uyguladıklarından bahsedilmiştir. Ayetleri açıklarken onların “*Sünnet*”ten müstağni olmadıkları anlatılmıştır. Bu çerçevede ayetlerin tefsiri ile ilgili olarak onlardan gelen rivayetlerin nicelik açısından farklı olmasının sebepleri izah edilmiştir. Tâbiînün üçüncü tefsir kaynağı olan “*Sahâbe sözü*”ne yer verilen bölümde Kûfe tefsir okulunun bu esasa en çok önem veren okul olduğu, akabinde sırasıyla Mekke, Medine ve Basra okullarının geldiği zikredilmiştir. Tâbiîn neslinin, derin kavrayışının yanı sıra Arap dilinin incelikleri, söz ve eylem olarak Arap örfü ve nüzul esbâbını bilmelerinin Kur’an’ı doğru anlamalarını kolaylaştırdığı vurgulanmıştır. Bu bölümün ikinci kısmında tâbiînün kıraatlere bakış açılarındaki yöntemleri, hâlâ güncelliğini koruyan sıfâtullah, iman mahiyeti ve kader gibi inanca dair ayetlerin tefsirindeki metodları, ahkâm ayetlerinden hüküm çıkarma ve isrâiliyyât haberlerinin rivâyeti ve kabulünde izledikleri yollar üzerinde durulmuştur.

Dördüncü bölümde rivâyet ve dirâyet açısından tâbiîn tefsirinin değeri üzerinde durulmuş, ayetleri yorumlamada görüş farklılıklarının genelde zıtlığa değil çeşitliliğe dayalı olduğu belirtilmiştir. Tâbiî tefsirinin genel özelliklerine yer verilen bu bölümde son olarak “*Ehl-i sünnet ve Diğerlerine Göre Tefsir Kitaplarında Tâbiînün Yeri*” ve “*Tefsir Usûlü’nde Tâbiînün Yeri*” şeklinde iki başlık açılmıştır.

Yazarın ulaştığı bazı önemli bilgiler şöyledir:

-Hem tefsir okullarının hem de bireysel anlamda tâbiînün, İslami ilimlerin bazı alanlarına daha fazla yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Hz. Peygamber’in (sav) Medine’de yaşaması; sahâbenin, yaşantısını nesilsen nesile aktarmaya gayret etmesi neticesinde Medine tefsir okulunun “*sıyer*” ve “*hadis*”le; Mekke’nin, hac ibadetinin yapıldığı yer olması ve birçok yerden gelen hacı adaylarının hacla ilgili sorular yöneltmesi sebebiyle Mekke tefsir okulunun “*hac meseleleri*”yle ve “*hacca dair ahkâm ayetlerinin incelenmesi*”yle; Basra’nın,

Arap olmayan Müslümanların uğrak yeri olması nedeniyle Arap dilinin fesâhâ-tine zarar gelecek kaygısıyla Basra tefsir okulunun “*Arap dilinin incelikleri*”yle, Kûfe tefsir okulunun “*ahkâm ayetlerinden hükümler çıkarma*”yla, Şam tefsir okulunun ise mücahid olmaları hasebiyle “*cihadla ilgili hükümler*”le daha çok ilgilendiği ve bu hususta daha çok bilgi olduğu anlatılmıştır.

-Tâbiünden Mücahid, (ö. 103/721) tefsirle ilgili rivâyetleri en çok nakleden şahsiyettir. Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728) yaptığı tefsirde vaaz ve irşad ön plana çıkar. Bu açıdan bazen ayetleri ilk anlaşılan anlamlarının dışında irşad ve vaaz meşrebine uygun tefsir ettiği görülür. Said b. Müseyyeb (ö. 94/713) ahkâm ayetlerine, bunların içinden de özellikle talak ile ilgili ayetlerle ilgilenmeye önem vermiştir. Atâ (ö. 114/732) hacla ilgili ayetlerde büyük bir birikime sahip olup kendisinden gelen bu konuyla ilgili rivâyetlerin çokluğu bunun göstergesi kabul edilir.

-Tâbiünden bazıları tefsir usûlünün bazı konularına diğer konularına oranla daha çok önem vermiştir; İkrime (ö. 105/723) esbâb-ı nüzul rivâyetinde, Mücahid “Müşkilül’-Kur’an”da, Katâde (ö. 117/735) ve Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) Kur’an’ın sünnetle tefsirinde, Şa’bî (ö. 104/722) ayet tefsirinde “sahâbe görüşü”ne dayanmada, İbrahim Nehâî (ö. 96/714) ise ayetlerden fikhî hüküm çıkarmada öne çıkmıştır.

-Yazar, birçok ulûmu’l-Kur’an kitabında Basra tefsir okulunun öneminin ihmal edildiğini, Basra tefsir okulundan tefsirle ilgili gelen rivâyetlerin Kûfe tefsir okuluna nispetle daha çok olmasına rağmen söz konusu kitapların çoğunda bunun tersi bir bilginin olduğunu ileri sürer.

- Tefsirde izledikleri metod açısından tâbiünden bazılarınca “hoca” faktörünün “yer” faktörüne galip geldiği göze çarpar. Örneğin İbn Abbas’ın (ö. 68/687-88) öğrencilerinden Ebû’l-Âliye (ö. 90/709) Basra’da doğup büyümesine rağmen Basra tefsir okulunun değil hocasının bağlı olduğu Mekke tefsir okulunun izlediği metodu izlemiştir. Bunu yine, Kûfe’de uzun zaman yaşayan İbn Abbas’ın başka öğrencisi olan Said b. Cübeyr (ö. 94/713 [?]) hakkında da söyleyebiliriz.

-Süddî (ö. 127/745) ve Rebî’ b. Enes (ö.139/756[?]) gibi tâbiünden bazısının tefsir ilmindeki önemi hocalarından aldıkları rivâyetleri aktarmakla sınırlıdır.

-Basra ve Kûfe bölge olarak birbirine yakın olsalar da tefsir metodu açısından buradaki tefsir okullarının birbirine yakınlıklarından bahsedilemez. Kûfe tefsir okulu, Mekke tefsir okulundan etkilenmiş ve birçok meselede onunla görüş birliği halindeyken Basra tefsir okulunun, Medine tefsir okuluna daha yakın olduğu dikkat çeker.

Oldukça hacimli bir eser olan *Tefsîru’l-tâbiîn* yer yer tekrarların bulunması bakımından eleştirilebilir bir görünüm arz etmektedir. Ancak, oldukça sade bir

üslup ile kaleme alınmış olması yönüyle eser başarılı bir çalışmadır. Ayrıca eser, tâbiînin tefsir ile ilgili görüşlerini derli toplu hale getirilmiş olarak sunması açısından günümüz dünyasında bu alandaki nadir sayılabilecek çalışmalar arasında yer almaktadır. Bu durum, eserin kendi sahasında önemli bir boşluğu doldurmuş olduğunu ve ilk çalışmalardan biri olarak karşımıza çıktığını göstermektedir.